

Tri návrhy k našej vede a vzdelávaniu. 2.

Ladislav Kováč

Keď polovica mladých bude prechádzať vysokými školami, plné financovanie vysokoškolského štúdia si nebude môcť dovoliť ani najbohatší štát. Návrh nového vysokoškolského zákona už s tým počíta. Sú ľudia, čo zdôvodňujú potrebu platenia za štúdium ináč. Podľa nich vzdelanie je tovar a kto ho chce mať, nech si zaň zaplatí.

Nemyslím si, že je to tak. V rámci spoločenstva so spoločnými záujmami je vzdelanie verejným statkom. Ako čistý vzduch, pitná voda, cestná sieť, morálka, pocit životného uspokojenia, právo na dôstojnú smrť. Čo nás robí ozajstnými ľuďmi, nie sú gény, dostala verejnosť správu nedávno. Ozajstnými ľuďmi nás robí to, čo sa vpečatuje do nášho mozgu od prvých sekúnd po pôrode z prostredia kultúry, do ktorej sme sa narodili. Kultúra, to je kolektívne naakumulované vzdelanie. Ak sa navzájom nezabíjame, ak je vo svete menej fyzickej bolesti, ak sa nám žije ľahšie ako predchodcom, tak iba zásluhou vzdelania. Čím je vzdelania v spoločnosti viac, tým je väčšia šanca, že lepšie bude každému jednotlivcovi. I tomu nevzdelanému.

Ale v inom vzťahu, mimo vlastného spoločenstva, vzdelanie je tovarom. A kapitálom. Aj v rámci jedného štátu. No najmä medzištátne. Ak občan získal vzdelanie hradené štátom a odcestoval do cudziny, vyviezol so sebou vzdelanie ako tovar. V mojom vednom odbore, biochémií a molekulárnej biológii, veľa absolventov štúdia odchádza pracovať do zahraničia. Do vzdelania každého z nich vložil štát, odhadujem, pol milióna korún. Plat, ktorý dostanú v USA, je zhruba desaťkrát vyšší ako je na Slovensku plat univerzitného profesora. (Tí z absolventov, čo robia doktorandské štúdium vo Viedni, dostávajú plat „len“ dvakrát vyšší. Ušetria bývaním v Bratislave: do Viedne sa denne vozia autobusom.) Niektorí sa z cudziny nevracajú. Zo siedmich mladých učiteľov katedry, ktorých sme poslali do sveta, sa nám nevrátili piati. Sú iné odbory, v ktorých je situácia podobná. Podľa odhadu pracovníčky konzulátu SR v USA, od počiatku deväťdesiatych rokov ostalo v Amerike sto tisíc ľudí zo Slovenska.

V prvých desaťročiach po druhej svetovej vojne brali Američania z cudzích krajín na pracovné pobyty vo vede len preverené talenty. Časy sa zmenili. „Tvrdá“ veda sa stala „veľkou“ vedou, priemyslom. Je náročná na pracovitosť a výdrž. Mladých Američanov priťahuje pomenej. Neobsadených miest je veľa a veľká veda dnes rada prijme aj našu druhú triedu. Potrebuje pracantov, včelie robotnice (ešte nejaký čas potrvá, kým ich nahradia automaty). Československý vzdelávací systém dosiahol majstrovstva práve vo výchove včelích robotníčok: vie natlačiť do hlávok ohromné množstvo vedomostí, k tomu vypestovať poslušnosť a zablokovať sklon k mysleniu. Výsledok? Veľa je českých a slovenských vedeckých emigrantov – výkonných, ale priemerných. Na rozdiel od Poliakov alebo Maďarov, ani jediný z nich nepatrí ku svetovej špičke.

Na skusy do sveta posielame aj mimoriadne talenty. Tie potrebujeme dostať nazad. Kvôli platu a prestíži stávajú sa z nich úradníci v centrálnych úradoch, zástupcovia zahraničných firiem a nadácií, žurnalisti v denníkoch. Treba ich ale dostať za učiteľov na univerzity. Vysokoškolský zákon by mal *favorizovať* tento typ mladých ľudí. Možno si predstaviť zákonom stanovený „zbor múdrych“, ktorý by ich rozpoznával, garantoval ich nezávislosť a zaisťoval im podporu. To je však súčasť širšej otázky starostlivosti o talenty, o to jediné „surovinové bohatstvo“, čo máme. Nie konkurzné, ale vyhládavacie komisie, nie

feldvébli, dozerajúci na to, aby nik z radu nevyčnieval, ale „lovci lebiek“ – to by mala byť funkcia starších učiteľov, ktorí sú už za profesionálnym zenitom.

Návrh, o ktorý mi ide, by mal byť v zákone, no jeho rámec presahuje. Vyžaduje medzinárodné dohovory. Vysokoškolský študent by uzavrel so štátom zmluvu, ktorá by mala vynútiťnosť medzinárodnú: Ak bude po skončení štúdia pracovať v zahraničí dlhšie ako rok, začne štátu splácať peniaze, čo štát vložil do jeho štúdia. A pokiaľ v cudzine ostane natrvalo, splatí postupne celú sumu. Že by niečo také bolo v rámci Európskej únie nemožné, ba absurdné? Iste. Ale v nej nie sme. Budeme vôbec? Optimisti by takúto zmluvu mohli začleniť do výnimiek prechodného obdobia.

Pri našom nekvalitnom priemysle a nízkej pridanej hodnote výrobkov, „vyrábali“ by sme pre svet vzdelaných profesionálov. Ako tovar. Pre domov by univerzity boli vzdelávacími inštitúciami, pre zahraničie výrobnými podnikmi. Je skvelé, že slovenskí študenti v ČR nepotrebujú už platiť školné ako cudzinci. Mnohí, možno väčšina sa nazad nevrátia. No ostanú aspoň v rodine. Česko si ich môže privlastniť, veď vyštudovali z českých daní; hodnotu ich talentu splatí Slovensku vyškolením tých, čo sa nám vrátia domov. Ak sa ale so založenými rukami pozeráme, ako nám vzdelaní ľudia masovo odchádzajú do cudziny, ak im ani len nenapadne, že ich vzdelanie zaplatili spoluobčania (ba poväčšine si to neuvedomujeme ani my sami), a najmä, ak naši politici nepresvedčia svet, že tento tovar nie je zadarmo, potom sa nest'ážujme na svoju hmotnú biedu. Našou hlavnou biedou je selektívne videnie, ba slepota. Únikom vzdelaných ľudí *hrozivo krvácame* a ani o tom nevieme.